

Milena Blažič
Pedagoška fakulteta, Ljubljana

POJMOVANJE MITSKEGA IN LINEARNEGA ČASA V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI PO MARIJ NIKOLAJEVI IN V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Marija Nikolajeva je v knjigi *From Mythic to Linear: Time in Children's Literature* iz leta 2000 analizirala dvestopetdeset književnih besedil s področja mladinske književnosti in govori o dveh različnih pojmovanjih časa v mladinski književnosti.

1. Prvo pojmovanje časa imenuje **nelinearni / mitični čas**, ki je značilen za mladinsko književnost, ki upodablja posameznika v skladu s svetom. Dogajanje v teh besedilih je ponavljajoče – *kairos*. Značilnost nelinearnega časa je večdimenzionalnost, arhaičnost in mitičnost. Dogodki, ki jih opisuje književno besedilo, so ponavljajoči: vedno, vsako leto, vsak dan, pogosto. Nanašajo se na običaje, obrede in imajo krožni vzorec. Tovrstna književna besedila v bralcih pustijo vtis neskončnega paradiža. Književna oseba, ki je pogosto skupinska ali kolektivna, živi, v skladu s svetom.

- Književni čas je nelinearen, mitičen, krožni, arhaičen. Književne osebe preživijo nepozaben in nemerljiv čas. Čas in prostor sta izolirana.
- Književni prostori naredijo vtis neskončnega paradiža. Najpogostejši so: skrivnostni vrtovi, začarani prostori, čudežni vrelci, podeželje, utopija, arkadija, paradiž. To so dežele, kjer je vsega dovolj, dežela izobilja, predvsem hrane in pijače (gastronomska utopija), socialna utopija.
- Književne osebe so v skladu s svetom, so vsemogočne, hkrati je oseba kolektivna ali skupinska. V tovrstnih besedilih prevladuje mit o srečnem in preprostem otroštvu. To pojmovanje pogosto temelji na nostalgičnih spominih odraslih pisateljev, ni pa povezano s položajem otrok in otroštva v realnem svetu. V teh besedilih prevladuje t. i. samostojna mikro družba. Književne osebe niso pripravljene iti izven družine oz. varnosti, ni razvoja književnih oseb.
- Književno dogajanje je ponavljajoče: vedno, vsako leto, vsak dan, pogosto, včasih...; običaji, obredi... Književno dogajanje opisuje mirno, zadovoljno življenje, povezano z naravo. Zunaj književnega dogajanja je kruti svet.
- Pripovedovalec je vsevedni ali tretjeosebni, t. i. didaktični pripovedovalec. Prevladujejo vrednote, kot so: družina, poštenost, prijateljstvo.

Mladinska književnost, v kateri prevladuje idealizirano pojmovanje otroka in otroštva, je ideološka, ker želi mlade bralce prepričati, da je otroštvo srečno, varno in večno obdobje.

2. Drugo pojmovanje časa imenuje **linearni čas** – *kronos* – za katerega je značilna enodimenzionalnost. V tovrstnih književnih besedil je književna oseba posameznik in književno dogajanje je posamezno. Linearni čas je značilen predvsem za sodobno pripovedno prozo.

- Književni čas je enodimenzionalen, linearen, večna poletna idila, sončno vreme; sledi prehod v mitičen čas in vrnitev v linearni čas.
- Književni prostor se začne v vsakdanjosti, nadaljuje v pustolovskem/ domišljjskem svetu in konča v doživljajskem svetu. Prostor: dom – neznan kraj – vrnitev.
- Književne osebe, vsakdanji otroci, se spremenijo v heroje, oboroženi so z mečem, konjem, modrostjo, pogumom in močjo. Vzorec: primarni svet – naloga – primarni svet.
- Književno dogajanje govori o dejanjih posameznika ne pa skupine ali skupnosti. Vzorec: profano – sveto – profano; linearni čas – mitičen čas – linearni čas.
- Pripovedovalec je najpogosteje tretjeosebni ali vsevedni.

Nikolajeva je izdelala tipologijo mladinske književnosti, ki jo je naredila na osnovi analize književnih besedil glede na pojmovanja časa, prostora, književne osebe, dogajanja in pripovedovalca.

Na osnovi mitskega in linearnega pojmovanja časa je književna besedila razdelila na tri tipe:

1. **Utopija** – književna besedila, v katerih prevladuje idilično pojmovanje časa, prostora, osebe in dogajanja.
 - Književni čas – mitični čas nesmrtnosti; brezčasnost
 - Književni prostor – čudežni prostori, dežela, kjer se cedita med in mleko; obljubljena dežela; večni paradiž; dom, varnost, dolgčas; polnoči vrt.
 - Književne osebe – čudežni otroci, živali, igrače... samozadostne osebe; večni otrok; kult otroka; puer aeternus
 - Književno dogajanje – odrasli ne zaznajo odsotnosti otroka; pomen hrane, sladkarij...
 - Pripovedovalec je vsevedni ali tretjeosebni – didaktični.

Primeri iz književnih besedil: *Peter Pan* (odraščati pomeni umreti), *Mali princ*, *Medved Pu*, *Pika Nogavička*, *Leteča učilnica*, *Knjiga o džungli*...

2. **Karneval** – pojmovanje karneval ali karnevalskost je povzela po M. Bahtinu, ki ga je razložila kot žanrsko oznako za tista besedila, v katerih je prehod od opisa splošnega do posameznega.
 - Književni čas – dvodelni: v realnem svetu (linearni čas), v fantastičnem svetu (mitski čas) in varna vrnitev v realni svet (linearni čas), potovanje skozi čas. Podobna delitev kot v arhaičnem svetu na profani in sveti čas.
 - Književni prostor – obstajata dva kronotropa (čas in prostor – M. Bahtin): primarni in sekundarni v realnem (objektivni čas) in fantastičnem svetu (subjektivni čas). Podobna delitev kot v arhaičnem svetu na profani in sveti prostor.
 - Književne osebe – kolektivni protagonist (skupina otrok, sorojenci, prijatelji; živali): Nemočen otrok je spremenjen v heroja, oborožen z materialnimi

atributi (meč, konj...) in s posebnimi lastnostmi (modrost, pogum, poštenost, moč...). Prevladujejo moške književne osebe. Močna, samostojna ženska ali dekle je lahko takšno le za določen čas – čas karnevala. Motiv preoblečenih ženskih književnih oseb (češ, da zamenjava obleke prinese tudi spremembo mišljenja), ki so v moški preobleki bolj samostojne, kar je prikrit seksizem. Ženske književne osebe ponavadi podedujejo materino usodo.

- Književno dogajanje je dvodimenzionalno; zmaga dobrega nad zlim s pomočjo čudežnih predmetov in po uspešno opravljeni nalogi vrnitev v doživljajski svet. Okvir književnega dogajanja je soroden z bralčevo lastno stvarnostjo in je zato istovetenje močnejše kot v pravljici. Glavno dogajanje je odhod od doma. Koncentrično dogajanje.
- Pripovedovalec – Prehod od vsevednega oz. tretjeosebnega v prvoosebnega.

Pogoj za karnevalskost je ponovna vzpostavitev prvotnega reda in vrnitev v običajno življenje. Karneval je začasen, prehodni pojav, tako kot otroštvo.

Podobnost med karnevalom in otroštvom je, da otrok podobno s pomočjo čarobne sile ali lastne domišljije postane močnejši, lepši, pametnejši, nauči se leteti, premaga odrasle in zmaga nad zlim podobno kot dvorni norček, ki mu je v času karnevala dovoljeno postati kralj in vladati, toda, ko je konec karnevala, je tudi konec vladavine dvornega norčka, šaljivca.

Cilj karnevalskosti v mladinski književnosti ni le zabava, ampak tudi vaja v premagovanju ovir na poti k odraslosti.

Primeri iz književnih besedil: *Snežna kraljica* (ni osebnostne rasti; Kaj in Gerda), *Alica v čudežni deželi* (ni osebnostne rasti), *Neskončna zgodba*, *Lev*, *čarovnica in omara*.

3. **Kolaps** – pomeni nepreklicen prehod iz otroštva prek mladostništva v odraslost. Književna besedila na temo kolapsa vsebujejo motivno-tematske prvine spolnosti, rojstva, smrti – problemsko ali tabujsko tematiko.

- Književni čas – linearen čas, merljiv s koledarjem in urami, profani čas
- Književni prostor je urbano okolje. Zunanji in notranji prostor.
- Književna oseba je posameznik. Ni srečnega zaključka, ni nagrade za trpljenje, ni kazni za hudobne književne osebe. Ni kolektivnega protagonista, ampak le individualiziran. Glavna književna oseba je posameznik, ki je sposoben presoditi svoj položaj. Književna oseba se na koncu besedila spremeni oz. njegov zorni kot se spremeni, pride do določenih spoznanj.
- Književno dogajanje ne pripoveduje več o socialno, moralno ali politično nedotaknjenih otrocih. Književno dogajanje se običajno zaključi tako, da ni srečnega konca, ki je neneraven, je disharmoničen: književna oseba se osebnostno razvija, prek harmonije gre v disharmonijo in na koncu tudi nekaj izgubi.
- Pripovedovalec je najpogosteje prvoosebni, pogosto tudi retrospektivni. Čas otroštva je mitičen, čas odraslosti je linearen.

Književne osebe so kot 'posvečeni vitezi', ki so bili na svetem mestu in so pili iz svetega grala, prišli so do določenih spoznanj, se razvili in svoje iskanje lahko nadaljujejo.

Primeri iz književnih besedil: *Ronja, razbojniška hči*, *Brata Levjesrčna*, *Most v Terabito*, *Varuh mlade rži*, *Moj prijatelj Johny*...

Nikolajeva na koncu knjige *Od mitičnega do linearnega časa v mladinski književnosti* poda nekaj ugotovitev, ki so zanimive tudi za slovenski prostor:

- manjšanje razlik med dvema naslovnikoma: med mladim in odraslim bralcem;
- manjšanje razlike, ki deli književnost na realistično in fantastično;
- manjšanje razlik med t. i. visoko in trivialno mladinsko književnostjo.

Zanimivo spoznanje Nikolajeve se nanaša na vzrok, zakaj odrasli bralci segajo po književnih besedilih iz mladinske književnosti:

- Mladinska književnost je v vzponu, je kakovostna in ni več književnost za 'pomajšane odrasle'.
- Nostalgичno branje mladinske književnosti zaradi iskanja 'izgubljenega otroštva ali paradiža'.
- Odrasli bralci v književnosti za odrasle ne najdejo več upanja za prihodnost, ki ga mladinska književnost ima.

Zakaj je otrok pogosto glavna književna oseba tudi v književnosti za odrasle? Nikolajeva meni, da je to povezano z arhaičnim pojmovanjem – otrok je spontan, čist in nepokvarjen, kar pomeni, da ni naredil napačnega koraka, kar odrasli so, in zato za svet ostaja upanje za prihodnost, ki jo je književnost za odrasle izgubila.

Pojmovanje mitskega in linearnega časa v mladinski književnosti po M. Nikolajevi in v slovenski mladinski književnosti

1. Kot primer književnega besedila, v katerem je pojmovanje otroka in časa kot **utopija**, bi se osredotočila na *Popravljalnico igrač* Bine Štampe Žmavc. V slovenski mladinski književnosti, bi lahko za to poimenovanje uporabili verze Srečka Kosovela *Otrok s sončnico na rami*.

Književni čas

- Sončen dan
- S soncem obsijan park

Književni prostor

- Veliko mesto,
- park, paviljon – pravljіčni paviljon
- Začaran vrt
- Kraljestvo igrač

Književne osebe

- Otroci – kolektivni junak
- Odrasli: mame, tete, babice, strice, očetje, dedki...« Ti so pa zagotovo veliko preresni, da bi se sprehajali po začaranih vrtovih.» (Str. 260)
- »Odrasli so že od nekdaj mojstri za ustvarjanje težav.« (Str. 266)

Književno dogajanje

- Primarni čas (veliko mesto)
- Sekundarni čas (začaran vrt; pravljіčni paviljon)

Pripovedovalec

- Vsevedni oz. didaktični

Poetičen nauk:

- NAUK: Če delaš z ljubeznijo, je zmeraj ob tebi tudi dobra čarovnija«!

- Književna besedila, ki sodijo v kontekst utopije:
- J. Ribičič: *Miškolin*
 - S. Kosovel: *Otrok s sončnico*
 - N. Grafenauer: *Majhnica in Katrca Škrateljca*
 - D. Kette: *Šivilja in škarjice*
 - S. Makarovič: *Sapramiška*
 - E. Peroci: *Muca copatarica*
 - Sl. lj. pripovedka.: *Mojca Pokrajculja*
 - K. Kovič: *Maček Muri*
 - L. Suhodolčan: *Krojaček hlaček*
 - K. Kovič: *Moj prijatelj Piki Jakob*

2. Kot primer književnega besedila, v katerem je pojmovanje otroka in časa **karnevalsko**, bi se osredotočila na B. Novakovo knjigo *Usodni piknik*. V slovenski mladinski književnosti bi za to poimenovanje lahko uporabili naslov iz knjige Slavka Pregla *Geniji v krakih hlačah*.

- Književni čas
- Spet sončno
 - »Bila je prekrasna sobota zgodnjega poletja.« (Str. 122)

- Književni prostor
- Gozd, jasa, travnik; gozdiček
 - blažen mir
 - hrana: obloženi kruhki, čokolada
 - vikend
 - bungalov
 - avtomobili, kolesa

- Književne osebe
- zvesti prijatelji in pes Hani
 - individualizirane osebe
 - niso idealizirane, niso superjunaki
 - književne osebe so verjetne
 - vrednota: pripadnost skupini – taborniški odred Rožnik

- Književno dogajanje
- Piknik v neznanem
 - Ponovna vzpostavitev prvotnega reda
 - Niz dogodivščin
 - Ponavljanje
 - Ni osebne rasti
 - Odhod od doma – vikend – sodišče

- Pripovedovalec
- Vsevedni oz. didaktični
- Nauk, morala ali sporočilo:
- »Res se mi zdi vse skupaj kot krasen špon v filmu,« je rekla Kristina, ki je držala Mojco za roko in zasanjano gledala za očetom in mamo, ki sta se po toliko letih spet peljala skupaj v istem avtu. (Str. 126)

- Književna besedila, ki sodijo v kontekst karnevala:
- S. Pregl: *Geniji v kratkih hlačah*
 - A. Ingolič: *Tajno društvo PGC*
 - E. Peroci: *Moj dežnik je lahko balon*
 - F. Milčinski: *Zvezdica zaspanka*

- K. Kovič: *Pajacek in punčka*
- S. Makarovič: *Kam pa kam, kosovirja?*
in *Kosovirja na leteči žlici*
- S. Vegri: *Jure Kvak kvak*
- V. Pečjak: *Drejček in trije marsovčki*
- K. Kovič: *Pajacek in punčka*
- T. Seliškar: *Bratovščina Sinjega galeba*

3. Kot primer književnega besedila, v katerem je pojmovanje otroka in časa kot **kolaps**, bi se osredotočila na *Blazno resno zadeti* Dese Muck. V slogu Marie Nikolajeve, ki vsako znanstveno analizo tudi poetično poimenuje, bi lahko tovrstno slovensko mladinsko književnost poimenovali s pomenljivim naslovom Pavleta Zidarja *Kukavičji Mihec*.

Književni čas

- 27. avgust; čakalnica za mladostnike (Str. 5)
- na koncu: »Sonce je lilo skozi kuhinjsko okno ...« (Str. 160)

Književni prostor

- urbano okolje
- čakalnica
- Rimski zid
- prehodni dom
- šola
- ulica
- dom

Književne osebe

- pripovedovalec: Desa
- glavna književna oseba: Žuža
- stranska književna oseba: Lena

Književno dogajanje

- Retrospektivna zgodba – okvirna zgodba
- Uvod: tretjeosebni pripovedovalec
- Jedro: prvoosebni pripovedovalec
- Zaključek: tretjeosebni

Pripovedovalec

- Desa – 3. osebná pripoved – didaktična
- 1. osebná pripoved – Žuža

Nauk, morala ali sporočilo:

- »Stanovali bosta v stanovanju skupaj s še tremi takimi dekleti in pod nadzorom posebnega vzgojitelja. Vse to jima je uredila Žužina psihologija.« (Str. 160)

Književna besedila, ki sodijo v kontekst kolapsa:

- B. Zupančič: *Deček Jarbol*
- D. Zupan: *Trnovska mafija*
- F. Bevk: *Pestna*
- F. Milčinski: *Ptički brez gnezda*
- I. Zorman: *V sedemnajstem*
- J. Vidmar: *Princeska z napako*
- P. Voranc: *Solzice*
- T. Partljič: *Hotel sem prijeti sonce*
- J. Snoj: *Avtomoto mravlje*
- K. Brenkova: *Deklica Delfina in lisica Zvitorepka*

Viri in literatura:

Maria Nikolajeva (2000). *From Mythic to Linear: Time in Children's Literature*. The Children's Literature Association and The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Md. & London.

Bina Štampe Žmavc (1994). *Popravljalnica igrač*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Marjana Kobe (1996). *Bisernica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Desa Muck (1996). *Blazno resno zadeti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bogdan Novak (1993). *Usodni piknik*. Ljubljana: Mladinska knjiga.